

Kié a víz?

Tanulmányok az Egyesült Államokból

A 21. században vizünk árucikké válik. Egyesek hasznot igyekeznek majd húzni belőle, mások készek lesznek háborút indítani érte. A vízfelhasználás növekedési üteme kétszerese az emberi népesség növekedésének, ám egy cseppnyivel sem áll ma több víz a rendelkezésünkre, mint bármikor is történelmünk során. Ezek alapján kardinális kérdéssé válik, hogy ki fogja ellenőrzése alatt tartani az élet eme forrását

Harc a vízért

Az iskolában úgy tanultuk, hogy a Föld vízrendszere zárt, a víz folyamatos körforgásban van, cseppnyi sem távozik a bolygó atmoszférájából. Túl azon, hogy bolygónk jelenlegi vízkészlete pont ugyanannyi, mint a keletkezésekor volt, ez pontosan ugyanaz a víz. Legközelebb, ha kimegyünk az esőre, álljuk meg egy pillanatra, és gondolkodjunk el azon, hogy a ránk aláhulló vízcseppek egy picinyke része bizonyosan alkotóeleme volt már a dinoszauruszok vérének, vagy ezer évvel ezelőtt élt gyermekek könnyeit táplálta.

Miközben a rendelkezésre álló vízkészlet változatlan, mi mégis képesek vagyunk a magunk és a bolygó számára használhatatlanná tenni azt. Az ivóvíz növekvő szűkössége számtalan okra vezethető vissza. Az egy főre eső vízfogyasztás húszévenként megduplázódik, ami több mint kétszerese az emberi populáció egyébként is népességrobbanásként jellemezhető növekedési ütemének. A technológiai és higiéniai

rendszerek, különösen a jómódú ipari nemzetek esetében, arra ösztökélik az embereket, hogy jóval több vizet fogyasszanak, mint amennyire valóban szükségük volna – de még a személyes vízfogyasztás eme növekményével együtt is, a háztartások és a közösségi vízfelhasználások mindössze az összfogyasztás tíz százalékát teszik ki.

Az ipari igények a világ édesvíz-készleteinek 20–25 százalékára rúgnak, és ez drámai mértékben növekszik. A világ számtalan gyorsan fejlődő iparága vízigényes. Például csak az Egyesült Államokban, és ezen belül egyedül a számítástechnikai ipar hamarosan meghaladja az évi másfélmilliárd köbméter vízfelhasználást. Mindazonáltal az öntözés az igazi nagyfogyasztó, hiszen az emberi vízfelhasználás 65–70 százalékát ez teszi ki. Az öntözési célú vízfelhasználás egyre növekvő mértékben az iparszerű gazdálkodásnak tudható be. A vízigényes nagyüzemi földművelési technológiákat támogatják a kormányok és így az adófizetők, ami legkevesbé sem hat ösztönzőleg a takarékos vízfelhasználást eredményező művelési módok, például a csepegtetési öntözés elterjedésére.

A népességnövekedés és az egy főre eső vízfogyasztás emelkedése, a földfelszíni vízrendszerek súlyos szennyezésével együtt, komoly megterhelést jelent a még fellelhető tiszta édesvíz-készletekre. A globális erdőirtás és a lápos, mocsaras tájak elpusztítása, a növényvédő szerek és a trágyák élővizekbe kerülése, valamint a globális felmelegedés, mind iszonytató vámszedői Földünk törékeny vízháztartásának. A világ édesvíz-készletei kimerülőfélben vannak. 2025-re 2,6 milliárddal többen leszünk, mint ma. Az akkori népesség kétharmada szűkös vízkészletek által meghatározott létfeltételek közepette szenved majd, míg a maradék egyharmadnyi népesség teljes vízhiánnyal lesz kénytelen szembesülni. A vízigény 56 százalékkal fogja meghaladni a készleteket.

A víz mint árucikk

A növekvő igények és a szűkülő készletek felkeltették azon globális vállalatok érdeklődését, melyek a vízkereskedelemben látták meg a jó

üzlet lehetőségét. A Világbank a vízipart potenciálisan, dollár-ezermilliárdokban mérhetőre taksálja. A víz a 21. század "kék aranya" lesz.

A víz privatizálása a *Washingtoni Megállapodás* domináns világgazdasági filozófiáján alapul. Ez a gazdaságfilozófia a kereskedelem és a befektetések liberalizációját hirdeti, míg a szociális programokat és az erőforrás-

gazdálkodást a magánszektor kezébe szeretné utalni. Ily módon, az emberiség közös kincsét képező vízkészlet is magántulajdonba kerülhet.

A vízzel kereskedő vállalatok és szövetségeseik kezében a globális kereskedelmi egyezmények váltak a legfontosabb eszközzé. A NAFTA (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezség), a GATT (Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény), és a WTO (Világkereskedelmi Szervezet) szervezetei és dokumentumai egyaránt árucikként határozzák meg a vizet. Ennek eredményeként mára a vízre pontosan ugyanazok a szabályok érvényesek, amelyek általában az olyan árujavakra is vonatkoznak, mint például a kőolaj, vagy a földgáz. Ezen nemzetközi szabályozók együttes rendszere miatt ma már egyetlen ország sem korlátozhatja, vagy tilthatja meg a víz exportját anélkül, hogy magára ne vonná a WTO elmarasztalását. Az sincs megengedve a nemzeteknek,

hogy visszautasítsák a bármely országból felénk irányuló vízimportot. A NAFTA "arányossági klauzúla" azt jelenti, hogy ha egy ország természeti erőforrásainak exportálása érdekében megnyitja csapjait, akkor azokat addig nem is zárhatja el, amíg ezek az erőforrások véglegesen ki nem merülnek.

A vízszolgáltatók privatizációs folyamatait tovább erősíti a WTO új, a szolgáltatások határokon átívelő kereskedelmét szabályozó GATS-egyezménye (General Agreement on Trade in Services, Általános egyezmény a szolgáltatások kereskedelméről). A GATS következményeként egyre fokozódó nyomás nehezedik a kormányokra a vízszolgáltató rendszerek deregulációja és privatizációja érdekében. Amint azonban egy város vízszolgáltatóját egy külföldi érdekeltségű vállalat átveszi, az arra irányuló későbbi erőfeszítések, hogy ezeket visszavegyék közösségi tulajdonba, a WTO jóvoltából nagyon szigorú gazdasági szankciókat vonnak maguk után.

A privatizációt leginkább három európai székhelyű transznacionális vállalat erőlteti: a Vivendi, a Suez és az RWE. Mindhárom módszeresen felvásárolta kisebb riválisait, hogy globális méretekben válhassanak a vízbiznisz domináns erőközpontjaivá. Ezen társaságok hosszú távú stratégiája szerint először a harmadik világ országaiban igyekeztek megszerezni a vízközműveket, ahol reményeik szerint a víz-válság megoldásának letéteményeseiként helyezték volna magukat képbe. Azonban számtalan harmadik világbeli pénzügyi fiaskó kisiklatta ez irányú terveiket.

A Buenos Aires-i eset különösen tanulságos. Buenos Aires városa lett volna a harmadik világbeli vízközmű-privatizáció zászlóshajója. A Suez – leányvállalata, az Aguas Argentinas révén – 1992-ben megszerezte a

városi víz- és csatornázási műveket. Az általánosan bevett érv a vízművek privatizációjakor az volt, hogy a pénztelenséggel küszködő állami közszolgáltatókkal ellentétben a magánszektor rendelkezik az előregedett vízhálózat felújításához, illetve korszerűsítéséhez szükséges tőkével. Ezzel szemben a Suez olyan nyilvános forrásokból biztosította a privatizációs kísérletéhez szükséges egymilliárd dollár 97 százalékát, mint a Világbank, a Nemzetközi Valuta Alap és más kisebb bankok. A cég csekély mértékben fejlesztette ugyan a víz- és csatornahálózatot, de tervezett céljai elérésében mindkét területen kudarcot vallott. Ennek dacára a társaság a 90-es évek közepén 25 százalék körüli éves profitokat zsebelt be. Legutóbb pedig bejelentette, hogy Argentínából való kivonulását tervezi, mondván, az ország pénzügyi válsága miatt profitja jelentősen mérséklődött. De hasonló privatizációs kudarcok történtek olyan városokban is, mint Johannesburg, Új-Delhi, Manila és a legelhíresültebbként a bolíviai Cochabamba.

A harmadik világbéli vízszolgáltatók privatizációja a civil mozgalmak tiltakozásainak célpontjává vált. Egy nemzetközi civil társadalmi hálózat képviselői megjelentek a japán Kiotóban vezető tisztségviselők részvételével megrendezett Víz Világforum (World Water Forum) tanácskozáson. A csoport tagjai magukhoz ragadták a mikrofonokat, és hosszasan sorolták az egész világra kiterjedően a vízszolgáltatók privatizációjának következményeit. A találkozó vége felé a mexikói Cancunból érkezett egyik aktivista lépett a mikrofonhoz, és felemelt egy pohár szutykos, fekete, rothadás szagú vizet. Elmesélte, hogy ezt Cancun otthonában a csapból vette – ahol a Suez működteti a vízközműveket –, majd felkérte a Suez jelenlévő elnökét, hogy a pohár bűdös, fekete vizet mindenki előtt igya meg.

Célkeresztben a fejlett ipari országok vizei

A nagy vízmű-társaságok most stratégiát váltottak, és működésüket, befektetéseiket Észak-Amerika és Európa jóval biztonságosabb piacaira összpontosítják. Az Egyesült Államokban a vízközmű-szolgáltatások 85 százaléka még köztulajdonban van. Ennek megkaparintása csábító cél az olyan társaságoknak, mint a Suez, a Vivendi és az RWE. Agresszív expanzióra készültek fel: az elkövetkező tíz év során tervezik ellenőrzésük alá vonni az Egyesült Államok vízszolgáltatásának 70 százalékát. Sorban felvásárolták az Egyesült Államok vezető vízközmű-szolgáltatóit: a U.S. Filtert, a United Watert, majd az American Water Worksöt, melyek nagyrészt kisvárosok és községek ellátását biztosították.

Amikor egy transznacionális vízmű-társaság megszerez egy helyi közüzemi vízszolgáltatót, az úgy tűnik, mintha csak helyi jelentőségű probléma lenne – minthogy azonban ugyanazok a vállalati célpontok az egész világon hasonló módon sorra szerzik meg az egyes helyi közüzemeket, a probléma enél jóval komolyabb. Ennek kivédésére szövetségeket kell alakítanunk, kapcsolatba kell kerülnünk egymással, tanulnunk kell egymástól, és el kell kezdenünk felkészülni az ellentámadásra.

Mi a *Polaris Intézetnél* egy háromlépcsős stratégiát ajánlunk. Először is ki kell építeni egy víz-riasztási hálózatot, hogy naprakészen tudhassuk, hol működnek magántársaságok, és hová akarják betenni a lábukat.

Másodszor szükség van egy "*víz-akciócsapatra*", mely képes egybehívni a polgárokat, hogy helyi vízfigyelő szövetségeket formáljanak, és vízszolgáltatóik, vízkészleteik védelmében a vállalat-konglomerátumok ellenében kampányokat szervezzenek. Ezt követően össze kell kapcsolni ezeket a helyi kezdeményezéseket az olyan csoportok országos akcióival,

mint a Public Citizen (Közéleti polgár), vagy a Council of Canadians (Kanadaiak tanácsa).

Harmadikként alternatívákat kell kidolgoznunk. Nem elég kijelenteni, hogy meg akarjuk védelmezni köztulajdonú vízszolgáltatóinkat a magánkézbe adástól. A vízközművekkel sok helyen gondok vannak, ezért módot kell találni saját közösségeinken belül, a polgárok tevőleges közreműködése révén a megoldásra, a rendszerek revitalizálására. A tudatossá vált polgár a helyi vízszolgáltatások legjobb gazdájává lesz.

Helyi akcióinkat három globális alapelvre kell építenünk. Az egyik *a víz megőrzése*. Nem vehetjük félvállról a vízhiány fenyegetését. Egyik helyen lehet, hogy bőség mutatkozik, máshol azonban szűkösség van. A víz megóvásának kérdése elsőrendű fontosságot kell, hogy élvezzen.

A második alapelv szerint *a víz alapvető emberi jogot testesít meg*. Az embernek az életben maradáshoz vízre van szüksége. A vízhez mindenkinek egyenlő mértékben van joga, és nem a fizetőképessége mértékében.

A harmadik alapelv a *víz-demokrácia*. Legdrágább erőforrásunk kezelését nem adhatjuk magánszervezetek, vagy kormányok bürokratáinak kezébe, legyenek akár jó, akár rossz szándékúak. Mi, a nép vagyunk arra rendelve, hogy ezt a különleges vagyont megőrizzük, meg kell harcoljunk érte, meg kell találnunk a legmegfelelőbb szerepkörünket, és követelnünk kell a víz-demokráciát.

Tony Clarke és Maude Barlow

A vízhálózat megkaparintása

Állítsunk szembe egymással egy globális multikonglomerátumot a maga több mint 52 milliárd dolláros éves árbevételével, mely eltökélt abban, hogy a közműveket valamennyi kontinensen felfalja, valamint egy 4900 lelket számláló kaliforniai közösséget. Nem egy súlycsoport – mégis, az idén siker koronázta az aprócska kaliforniai Montara harcát, hogy visszaszerezze helyi vízszolgáltatóját egy behemót német energia-vállalatcsoporttól, az RWE AG-tól. A diadal Amerika szerte felvillanyozta a közösségeket, hogy vízközműveiket visszaszerezzék a vállalati kezekből.

Miután az európai vízellátó rendszereket már nagyrészt privatizálták, és a harmadik világ a víz piacát tekintve is instabil piacnak bizonyult, a globális vállalatok a valódi növekedési esélyt az Egyesült Államokban látták meg, ahol 15 százalék híján valamennyi amerikai valamilyen köztulajdonban lévő szolgáltatásból jut vízhez. Az elmúlt évtizedben városok százai szerződtek magántársaságokat vízszolgáltatásuk üzemeltetésére. Egy, a Kongresszus előtt fekvő törvényjavaslat, a Vízminőség-támogatási törvény, arra fogja ösztönözni a városokat, hogy amennyiben a vízközmű-hálózatok felújításához szövetségi alapokhoz szeretnének jutni, "vegyék fontolóra" a privatizációs lehetőségeket. A magánosítás jelentheti a közvetlen vállalati tulajdonlást is, de azt is, hogy egy cég szerződéses viszonyban csupán üzemelteti a szolgáltatást. Mindkét változat mozgósító erőként beemeli a rendszerbe a profitérdekeltséget, és korlátozza a közösség előtti elszámoltatás lehetőségét.

A magáncégek agresszív támadása állampolgári ellenállást váltott ki: Kentuckytól Illinoisig, vagy Kaliforniáig állampolgári csoportok szálltak ringbe, hogy megakadályozzák a privatizációs ügyleteket. Montara az egyik első olyan közösség, mely sikerrel vívta meg harcát korábban felvásárolt vízközműveinek ismételten közösségi ellenőrzés alá

helyezéséért.

Montara győzelmének kulcsa az volt, hogy a közösség régóta jól szervezett ebben a kérdésben: már 17 évvel ezelőtt létrejött egy helyi csoportosulás a helyi vízellátás fejlesztésének kikényszerítésére, így könnyen csatorba rendeződhettek, amikor híre ment, hogy az RWE, expanziója jegyében, tervbe vette a CalAmerican Water – a montarai vízellátó rendszer

tulajdonosának – birtokba vételét. Montara jelentős szereplővé nőtte ki magát azáltal, hogy nyomást gyakorolt a közművek feletti hatósági, felügyeleti jogköröket gyakorló Kaliforniai Közszolgáltatási Bizottságra.

A CalAmerican 2002-ben vásárolta meg a vízszolgáltatót egy másik társaságtól. Minden alkalommal, amikor a vízmű gazdát cserélt, az ár feljebb kúszott, melyet így az új tulajdonos a fogyasztókkal volt kénytelen megfizettetni. A cég a tulajdonszerzést egy körülbelül 28 millió dolláros hitelfelvétellel fedezte. Montara közössége előre látta, hogy az RWE ezért, vízszolgáltatási szerződéseire alapozva, adósságállománya kezeléséhez a közösség javát szolgáló hosszú távú befektetések rovására rövid távú profitérdekei érvényesítésére fog törekedni. Amikor az RWE bejelentette szándékát a CalAmerican megszerzésére, a közösség már egy akaratban egyesült: a vízszolgáltatót közösségi kontroll alatt akarták tudni.

Ezt követően a Közszolgáltatási Bizottság jóváhagyta az RWE tulajdonszerzését, de szembesülve Montara további nyomásával, elrendelte, hogy a CalAmerican adja el a vízszolgáltató rendszert

azoknak, akik annak vizét isszák, az azt követő 90 napon belül, hogy a céget az RWE megszerezte. Kevéssel azután, hogy az RWE tulajdonszerzését bejelentették, a montarai állandó lakosok 82 százaléka szavazta meg egy, a visszavásárláshoz szükséges 11 millió dolláros hitelügylet megvalósítását. A közösségi kötelezettség-vállalásról szóló szavazás jelentősen befolyásolta a hatóság döntését.

Az RWE-vel szembeni hadiállapotát tekintve Montara nem áll egyedül. A CalAmerican megszerzése csak egy része volt annak a 8,6 milliárd dolláros ügyletnek, melyben az RWE megszerezte a CalAm anyavállalatát, az American Water Works-t, amely 27 államban és három kanadai tartományban 15 millió embert ellátva, USA-szerte 800 vízellátó rendszert üzemeltet. A közösségi törekvések az RWE tulajdonlásának megakadályozása és a vízszolgáltatásnak ismételten a közösség birtokába helyezése érdekében három másik kaliforniai városban is erőre kaptak. Ezek a közösségek is attól tartanak, hogy az RWE-ből csak bajuk származik. Az RWE által újonnan megszerzett USA-béli vízszolgáltatókat az Egyesült Királyságban székelő, az RWE által 2000-ben megszerzett Thames Water fogja felügyelni, egyike a világ három legnagyobb vízszolgáltatójának. A U.S. Water News szerint a Thames-t Angliában újra és újra megbírságotlák környezetkárosító tevékenységéért, amiért kezeletlen szennyvizet engedtek az utcákra és a parkokban elfolyni.

De ez a hadiállapot nem csak az RWE-vel szemben nyilvánul meg. 2002 októberében a New Orleans-i vízügyi hatóság visszautasított minden privatizációs törekvést. 2003 januárjában az atlantai képviselők szavaztak amellett, hogy bontsák fel a város húszéves, 428 millió dolláros szerződését a United Waterrel, a Suez egyik leányvállalatával, a céget rossz gazdálkodással és a foglalkoztatottak számának olyan mértékű megnyírbálásával vádolva, ami már a szolgáltatások és a víz minőségét

veszélyeztette.

A Public Citizen mozgalom szkeptikus mind a vállalati tulajdonlás, mind a közmagán partnerség tekintetében, ahogy az Indianában is megvalósult, mely szimbiózis csökkentette a rendszer elszámoltathatóságát éppen azok felé, akik annak vizét fogyasztják.

A Public Citizen rámutat Montara közösségének hosszú távra visszanyúló történetére, ahogyan a víz kérdése köré szerveződtek annak biztosítása érdekében, hogy az új víz-körzet a közösség által elszámoltatható legyen. Az új körzetet a helybéliek egyszerre birtokolják és üzemeltetik is.

"Aki felveszi a telefont, az ugyanaz is lehet, aki bepattan a furgonjába, hogy a helyszínre siessen egy probléma megoldása érdekében. Mindenkit bátorítunk, hívjanak csak nyugodtan, ha bármi gondjuk adódna. És higgyék el, meg is teszik. Nagyon valószínűtlen, hogy az RWE igazgatótanácsának tagjai ugyanilyen könnyen elérhetőek volnának. Távolabbi célunk, hogy egy nagyobb, a vízzel kapcsolatos demokráciáért küzdő mozgalmat indítsunk el" – jelentette ki a mozgalom vezető aktivistája.

Carolyn McConnel

Forrás: Tony Clarke – Maude Barlow: The Battle for Water.

(Yes. A Journal of Positive Futures, Winter 2004. 13–15. o.)

Fordította: Malecz Attila

Ökotáj, 33–34. sz. 2004. 136–141. o.